

OLGA ZAMECKA-ZALAS
ORCID: 0000-0002-3005-3125
Akademia Piotrkowska
w Piotrkowie Trybunalskim

(DOI: 10.17460/PHO_2025.3_4.05)

ROLA ZRZESZENIA NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO W WIELKIEJ BRYTANII W ORGANIZACJI SZKÓŁ PRZEDMIOTÓW OJCZYSTYCH

WPROWADZENIE

Problematyka dotycząca dziejów Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego w Wielkiej Brytanii po II wojnie światowej była poruszana w artykułach i publikacjach zwartych, jednak do tej pory nie ukazał się żaden artykuł, którego przedmiotem byłaby rola Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego w Wielkiej Brytanii w powstaniu i działalności szkół przedmiotów ojczystych.

Celem badań było zaprezentowanie zasług Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego w Wielkiej Brytanii w procesie organizowania i działalności szkolnictwa polskiego na uchodźstwie, a w szczególności polskich szkół przedmiotów ojczystych w latach 1948–1989.

Podstawę źródłową artykułu stanowiły źródła archiwalne zgromadzone w: Archiwum Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego Zagranicą (dalej: AZNPZ), Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Archiwum Stowarzyszenia Polskich Kombatantów (dalej: ASPK). Ponadto czasopisma emigracyjne, takie jak: „Wiadomości Nauczycielskie”, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, „Wychowanie Ojczyste”.

Edukacja ojczysta młodego pokolenia oraz przygotowanie kadr pedagogicznych na uchodźstwie były nadrzędnym zadaniem polskich środowisk oświatowych przebywających po II wojnie światowej w Wielkiej Brytanii. Jednak już w czasie wojny w Wielkiej Brytanii powstała organizacja zawodowa nauczycieli, mająca służyć społeczności polskiej, która znalazła się na emigracji na skutek działań wojennych.

Wśród żołnierzy przybyłych w 1940 roku do Wielkiej Brytanii liczną grupę stanowili nauczyciele. Wielu z nich miało duże doświadczenie pedagogiczne i znaczny dorobek w kierowaniu placówkami oświatowo-wychowawczymi czy też na stanowiskach administracji szkolnej (Chmielewski, 2013, s. 39).

Władze oświatowe na uchodźstwie podjęły starania, aby zapewnić kadry pedagogiczne dla potrzeb bieżących i na okres powojenny w kraju. *Urząd Ministra Gen. Broni Józefa Hallera stanął na stanowisku, że nauczycielstwo polskie, które szczęśliwy los rzucił na ziemie brytyjskie, powinno przywieźć ze sobą do kraju nie tylko zasługi wojenne, lecz także powiększony wydatnie kapitał wiedzy i fachowe doświadczenia. Postulat ten nabiera szczególnej siły wyrazu na tle strasznych prześladowań polskiego nauczycielstwa i systematycznego niszczenia kultury przez okupantów* (IPMS, MWRiOP, sygn. A.19.1/7, cyt. za: Chmielewski, 2013, s. 39).

GENEZA UTWORZENIA ZRZESZENIA NAUCZYCIELI POLAKÓW W WIELKIEJ BRYTANII

Nauczyciele widząc starania władz polskich zmierzające do reaktywowania szkolnictwa polskiego na obczyźnie, podjęli się zadania utworzenia własnej organizacji zawodowej. 6 marca 1941 roku w miejscowości Perth w Szkocji zorganizowano Zjazd Polskich Nauczycieli Szkół Średnich i Powszechnych, którego celem było m.in. zachęcenie kadry nauczycielskiej do bliższego zapoznania się z osiągnięciami szkolnictwa brytyjskiego, prowadzeniem badań w tym zakresie, przygotowaniem opracowań pedagogicznych oraz podwyższania kwalifikacji nauczycielskich (Chmielewski, 2013, s. 39; Zamecka-Zalas, 2022a, s. 59).

Na zjazd przybyło około 200 nauczycieli. Wśród zaproszonych gości byli m.in.: gen. broni Józef Haller – kierujący w randze ministra Urzędem Oświaty. Haller zaapelował w swoim przemówieniu o pomoc nauczycieli w tworzeniu systemu oświaty polskiej w Wielkiej Brytanii, podkreślając, iż od obecnych na zjeździe nauczycieli zależy jej przyszłość (Chmielewski, 2013, s. 40; Zamecka-Zalas, 2022a, s. 59).

Referat wygłosił także doc. Marian Jedlicki – kierownik Wydziału Szkolnictwa w Urzędzie Ministra Gen. Broni Józefa Hallera. Przedstawił on informację na temat *Stanu szkolnictwa polskiego na emigracji*, w której wskazał potrzebę zorganizowania studiów nad systemem szkolnictwa w Wielkiej Brytanii (Zamecka-Zalas, 2022a, s. 59–60).

Na zjeździe wystąpił również profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Zygmunt Kukulski, pedagog i historyk oświaty. W referacie pt. *W jaki sposób nauczyciele polscy mogą i powinni korzystać ze szkół brytyjskich* ukazał prądy i idee pedagogiczne, które występowały wówczas na Wyspach Brytyjskich (Radzik, 1992, s. 7).

Antoni Wójcicki wygłosił referat *Sprawozdanie ze zjazdu nauczycieli w Oxfordzie*. Natomiast Jan Konopnicki zaproponował publikowanie artykułów dotyczących przyszłego ustroju szkolnictwa w Polsce w mającym powstać

z inicjatywy uczestników Zjazdu „Biuletynie Pedagogicznym” (Chmielewski, 2013, s. 41).

W zjeździe nauczycielskim udział wziął również minister spraw wewnętrznych w emigracyjnym rządzie Czechosłowacji Juraj Slawik. Wygłosił przemówienie, w którym podkreślał znaczenie współpracy obu państw w dziedzinie szkolnictwa i współpracy między nauczycielami (Chmielewski, 2013, s. 41).

Podczas zjazdu postanowiono powołać organizację nauczycielską. Organizacja musiała wybrać władze oraz określić statut, program i zakres działania. W statucie określono nazwę – Zrzeszenie Nauczycieli Polaków Przebywających na Terenie Wielkiej Brytanii. Nazwę tę jednak zmieniono, ponieważ była zbyt długa i używano skróconej – Zrzeszenie Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii (dalej: ZNP WB) (Zamecka-Zalas, 2022a, s. 60).

Statutowymi celami zrzeszenia były:

- wymiana myśli między członkami w sprawach wychowania i nauczania,
- samokształcenie zawodowe poprzez organizowanie zebrań dyskusyjnych, lekcji pokazowych oraz publikację artykułów na łamach fachowych czasopism pedagogicznych,
- studia nad szkolnictwem brytyjskim,
- współpraca z nauczycielami czechosłowackimi,
- współpraca z nauczycielami z innych państw sprzymierzonych,
- wydawanie czasopisma pedagogicznego,
- samopomoc koleżeńska (Radzik, 1992, s. 8).

Siedzibą zarządu miało być miasto Perth w Szkocji, w okolicach którego przebywało najwięcej nauczycieli. Członkami Zrzeszenia mogli zostać wszyscy nauczyciele i pracownicy oświaty pozaszkolnej lub administracji oświatowej. Było to więc wzorowanie się na przedwojennym Związku Nauczycielstwa Polskiego, do którego tradycji nawiązywano (Radzik, 1992, s. 9).

Władze organizacji stanowiły Walne Zebranie, Zarząd oraz Komisja Rewizyjna. Walne Zebranie zwołane być mogło na wniosek Zarządu, Komisji Rewizyjnej bądź jednej piątej członków zrzeszenia. Jego postanowienia były ważne, gdy uczestniczyła w nim co najmniej połowa członków organizacji w pierwszym terminie lub dowolna liczba w drugim terminie. Do kompetencji Walnego Zebrania należało: uchwalenie i zmiana statutu, określenie wysokości składki członkowskiej, wybór Zarządu oraz Komisji Rewizyjnej oraz uchwalenie absolutorium Zarządowi na wniosek Komisji Rewizyjnej (Zamecka-Zalas, 2022a, s. 60).

Kierownik sekcji wydawnictw pełnił funkcję redaktora czasopisma pedagogicznego, nadzorując wszystkie inne wydawnictwa. Kierownik sekcji studiów kierował całokształtem prac związanych ze studiami nad szkolnictwem polskim i szkolnictwem innych krajów, a zwłaszcza Wielkiej Brytanii (Radzik, 1992, s. 9).

Zarząd składał się z prezesa, dwóch wiceprezesów, sekretarza, skarbnika, kierownika sekcji wydawnictw oraz kierownika sekcji studiów. Na Zjeździe

wybrano Zarząd Tymczasowy, który z chwilą zatwierdzenia przez odpowiednie władze administracyjne przekształcić się miał w stały Zarząd. Prezesem został Franciszek Lenczowski, I wiceprezesem Wilhelm Nowicki, II wiceprezesem Jadwiga Świącicka, sekretarzem Michał Stopa, skarbnikiem Stanisław Stabrawa, kierownikiem sekcji wydawnictw dr Mieczysław Pawłowski, a kierownikiem sekcji studiów – prof. Zygmunt Kukulski. W skład komisji Rewizyjnej weszli: dr Stanisław Sosin, Stanisław Drelichowski oraz Apolonia Łęcka (Radzik, 1992, s. 9).

Zrzeszenie zostało zarejestrowane 2 kwietnia 1941 roku, decyzją T. Ullmana – Kierownika Działu Politycznego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Radzik, 1992, s. 10).

16 marca 1941 r. Komitet Organizacyjny Zrzeszenia skierował do ministra Józefa Hallera pismo z prośbą o interwencję u generała Władysława Sikorskiego dotyczącą wyrażenia zgody przez władze wojskowe, aby wszyscy nauczyciele pełniący służbę wojskową mogli należeć do Zrzeszenia bez wnoszenia specjalnych próśb. Gen. Haller napisał do W. Sikorskiego w dniu 20 maja 1941 r. (Zamecka-Zalas, 2022a, s. 61). *Powołując się na pismo Tymczasowego Komitetu Organizacyjnego Zrzeszenia Nauczycieli Polskich (?-T.R.) z dnia 16 marca 1941r. mam zaszczyt zawiadomić, że statutu zrzeszenia Nauczycieli został już w dniu 2 kwietnia 1941 r. zatwierdzony przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych pismem L. dz.10/41, którego odpis załączam. Proszę zatem o zezwolenie na należenie do tego zrzeszenia wszystkim nauczycielom szkół powszechnych i średnich, którzy pełnią służbę wojskową, a to bez wnoszenia przez nich indywidualnych próśb* (IPMS, MWRiOP, Sygn. A. 19.I, t. XI, s.br).

W odpowiedzi na pismo Hallera Naczelny Wódz rozkazem z dnia 20 czerwca 1941 roku przychylił się do tej prośby (Radzik, 1992, s. 10).

W roku 1942 nakreślono program działania nauczycielstwa na emigracji oraz zadeklarowano apolityczność organizacji. [...] *Nauczycielstwo polskie w rzetelnej trosce o utrzymanie polskiej kultury pedagogicznej, z tak wielkim trudem wypracowanej w ostatnich latach niepodległości powinno powrócić do Polski z nowymi zdobyczami w tej dziedzinie, aby był ostatecznie przygotowane i zdolne, wspólnie z nauczycielstwem, które pozostało w kraju, do zorganizowania i uruchomienia szkolnictwa polskiego na zasadach podyktowanych racjami społeczno-politycznymi* [...] (AAN, Syg. 220/25/2, k.3.).

Program zamierzano realizować poprzez następujące działania: organizowanie pracy samokształceniowej, m.in. zebrania dyskusyjne, lekcje pokazowe, publikację artykułów na łamach czasopism pedagogicznych, kursy dokształcające, współpracę z nauczycielami z krajów sprzymierzonych, wydawanie czasopisma fachowego itp. (Radzik, 1992, s. 11).

Głównym celem ZNP WB stała się odbudowa wykwalifikowanych kadr, od której zależał los polskiej szkoły. W 1941 roku zorganizowano pierwszy kurs nauczycielski w Edynburgu, gdzie miejscowy uniwersytet z silnym wydziałem pedagogicznym stwarzał ku temu odpowiednie warunki. Kurs zgromadził

ponad 40 nauczycieli odbywających służbę wojskową. Jego celem było zapoznanie uczestników ze szkockim systemem oświaty oraz organizacją szkolnictwa na terenie tego kraju. Kolejne kursy tego typu finansowane były dzięki wsparciu z Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych. Podnoszeniu kwalifikacji zawodowych służyły również konferencje pedagogiczne organizowane na terenie Wielkiej Brytanii, zarówno w Edynburgu, jak i w Londynie, które miały często charakter międzynarodowy. W programach konferencji uwzględniano zagadnienia pedagogiczne i z wiedzy ogólnej.

W 1944 roku otwarto bibliotekę pedagogiczną dla członków Zrzeszenia, aby ułatwić im korzystanie z literatury fachowej i pracę samokształcenio- wą. Kierowniczką została Jadwiga Świącicka. Nauczyciele mogli wypożyczać książki osobiście lub za pośrednictwem poczty. Znaczej pomocy udzielało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, udzielając subwen- cji na zakup literatury angielskiej i polskiej. Uzyskano również wsparcie od bry- tyjskich organizacji nauczycielskich, skąd wpłynęły dary w postaci książek (Radzik, 1992, s. 32).

Istotnym aspektem działalności Zrzeszenia była działalność wydawni- cza. W 1941 roku organizacja rozpoczęła wydawanie swojego czasopisma pod nazwą „Przegląd Pedagogiczny”. Jego redaktorem został dr Mieczysław Pawłowski – kierownik Sekcji Wydawniczej ZNP WB (Radzik, 1992, s. 15). Czasopismo składało się z czterech działów: w pierwszym zamieszczano prze- druki ustaw i zarządzeń ministerialnych, w drugim artykuły fachowe, odnoszą- ce się do zagadnień pedagogicznych, w trzecim były sprawozdania i komunikaty organizacyjne, a w czwartym wskazówki bibliograficzne (Radzik, 1992, s. 16). Reprezentujące wysoki poziom czasopismo wkrótce upadło z powodu braku przydziału papieru. Podejmowane kilkakrotnie próby wskrzeszenia periodyku zakończyły się niepowodzeniem (Chmielewski, 2013, s. 41)¹.

Po zakończeniu II wojny światowej, w 1945 roku, rząd brytyjski uznał utwo- rzony w Polsce Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej, jednocześnie wypowia- dając uznanie dla polskiego rządu emigracyjnego w Londynie. Zmieniło to sytu- ację Polaków przebywających na terenie Wielkiej Brytanii, zmienił się ich status prawny. W tej sytuacji organizacje i instytucje polskie w Wielkiej Brytanii, w tym Zrzeszenie Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii, stanęły przed ko- niecznością opieki nad emigrantami polskimi, a w tym prowadzeniem działal- ności oświatowej wśród dzieci i młodzieży oraz podtrzymywaniem świadomości narodowej społeczeństwa polskiego na uchodźstwie (Radzik, 1991, s. 30).

Rząd brytyjski chcąc unormować sytuację polskich imigrantów, 7 lipca 1945 roku powołał Tymczasowy Komitet Skarbu dla Spraw Polskich (The

¹ Wydawano również „Poradnik Pedagogiczny”. W 1968 r. jako zeszyt pierwszy „Poradnika” opubliko- wano pracę Anny Bogusławskiej „Początkowa nauka czytania”, a w 1969 r. drugi zeszyt pt. „Poradnik dla wychowawczyń przedszkoli” oraz „Wiadomości Nauczycielskie”. Jako pierwszy ukazał się numer 42 „Wiadomości Nauczycielskich”, co stanowiło kontynuację numeracji „Biuletynu Organizacyjnego” (Radzik, 1992, s. 90–91).

Interim Treasury Committee for Polish Questions) – instytucję przeznaczoną do [...] *dozorowania sprawnej likwidacji polskiego rządu w Londynie* (Hrabyk, 1973, s. 20). Przedstawicielem ITC został Edward Raczyński, który sprawował nadzór nad przejętymi biurami polskich władz centralnych i innych instytucji (Radzik, 1991, s. 31). Wszystkie sprawy oświatowe przekazano Działowi Oświaty (Educational Branch of the ITC), którego trzon stanowiło biuro dawnego Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej MWRiOP) (AAN, t. 9, s. 18)².

Tymczasowy Komitet Skarbu dla Spraw Polskich istniał do 1947 roku, w chwili rozwiązania ITC obejmował opieką 21 szkół z 1607 uczniami oraz 488 stypendystów uczęszczających do szkół brytyjskich. W marcu 1947 roku parlament brytyjski uchwalił tzw. Polish Resettlement Act – ustawę, która regulowała status emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii. Odpowiedzialność za oświatę polską należała do Ministra Oświaty i Sekretarza Stanu dla Szkocji, którzy w kwietniu 1947 roku powołali do życia Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii (Radzik, 1991, s. 33). Był to organ nadzorujący wszystkie sprawy związane z polską działalnością oświatową. Komitet określił zasady organizacji szkolnictwa polskiego w Wielkiej Brytanii i przeprowadził reformę szkolnictwa polskiego, przystosowując je do warunków brytyjskich (DPiDZ, 1947, s. 3). Planowano z czasem stopniową redukcję szkół polskich i instytucji oświatowych, a młodzież, po opanowaniu języka angielskiego, miała być przenoszona do szkół angielskich (Radzik, 1991, s. 33).

Społeczność polska zdała sobie sprawę z niebezpieczeństwa wynarodowienia dzieci i młodzieży. Zaczęto zastanawiać się nad koniecznością utworzenia niezależnego systemu szkolnictwa polonijnego, którego celem miało być pogłębienie świadomości narodowej i religijnej oraz wychowanie młodego pokolenia w duchu wiary ojców, tradycji i kultury narodowej (Radzik, 1991, s. 56).

Postulaty dotyczące polskich szkół omawiane były podczas Zjazdu ZNP WB 11–12 lipca 1946 roku w Glasgow. Dotyczyły między innymi kwestii organizacyjnych i programowych, a przede wszystkim zapewnienia kształcenia na kursach i w szkołach młodzieży niezbędnego zakresu wiedzy z dziedziny kultury polskiej, wychowania w duchu polskich ideałów demokratycznych [...] *Zjazd upoważnia Zarząd do zainicjowania lub zaaprobowania koniecznych*

² *Po przeniesieniu polskiego rządu emigracyjnego do Wielkiej Brytanii, w 1940 r. utworzono Urząd Oświaty, wydodrębniony z resortu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, na którego czele stanął gen. Józef Haller. Urząd Oświaty przekształcony został w Urząd Oświaty i Spraw Szkolnych, którego zadaniem było m.in. opieka nad kształceniem i wychowaniem młodzieży polskiej na emigracji. W lipcu 1943 r. Prezydent Władysław Raczkiewicz odwołał gen. J. Hallera ze stanowiska kierownika Urzędu. W to miejsce utworzono Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Ministrem został ks. Zygmunt Kaczyński. Pozostał na tym stanowisku do listopada 1944 r. tzn. do ustąpienia rządu Mikołajczyka i powołania rządu Tomasza Arciszewskiego. W rządzie ministrem WRiOP został prof. Władysław Folkierski, który pełnił tę funkcję do końca wojny i do wycofania przez rząd brytyjski swego uznania dla polskiego rządu emigracyjnego, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej DzURP), Londyn 31 VII 1943, nr 7, s. 55; DzURP, Londyn 15XII 1944, nr 15, cz. II, s. 126, 128; AAN, Zbiór akt polskich władz emigracyjnych w Londynie 1939–1946, teczka 9, s. 18.*

zmian programowych we wszystkich działaniach i na wszystkich stopniach szkolnictwa polskiego w W. Brytanii, o ile zmiany te mają na celu przystosowanie programów poszczególnych szkół:

- a. do potrzeb praktycznego życia ich wychowanków na uchodźstwie w okresie przejściowym;
- b. do warunków przyszłego ich życia w kraju ojczystym;
- c. do zabezpieczenia kształconej w szkołach i na kursach młodzieży koniecznego zakresu wiedzy z dziedziny kultury polskiej;
- d. do zabezpieczenia tej młodzieży wychowania w duchu polskich ideałów demokratycznych [...] („Wiadomości Nauczycielskie”, 1946, s. 8–9).

Na temat zmian programowych w polskich szkołach oraz przyszłości szkolnictwa polskiego pisał Jan Dąbrowski w artykule pt. *W sprawie zmiany programów nauczania*. Uważał, że szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii powinno podlegać zmianom [...] *jeśli bowiem szkolnictwo polskie na ziemiach brytyjskich ma istnieć nadal, nie powinno ono „zawisnąć w powietrzu”, co czekałoby je niechybnie, gdyby zdecydowano się pozostawić je w niezmiennionej postaci* (Dąbrowski, 1946, s. 12).

Władysław Donigiewicz w publikacji *Drogi oświaty na uchodźstwie* wskazuje Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego jako organizację odpowiedzialną za szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii [...] *W obecnych warunkach odpowiedzialność za szkolnictwo spada na czynnik społeczny, jakim jest Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego. Nie znaczy to wcale by Zrzeszenie pretendowało do zastąpienia urzędu oświatowego. Dział Oświaty stanowiący ośrodek dyspozycyjny i korelujący dla szkolnictwa polskiego, rozproszonego na wielu obszarach, składa się zaledwie z kilku osób fachowych o wykształceniu pedagogicznym; oczekuje on, że do współpracy stanie zorganizowane i świadome swych zadań nauczycielstwo. O ile wiem, nauczycielstwo tej współpracy pragnie i wierzy, że tak pomyślna i należyte zharmonizowana współpraca wypełni bodaj w części zaniedbania lat ubiegłych, wynikające z dominującego nad naszym życiem nastroju tymczasowości [...]* (Donigiewicz, 1946, s. 5).

Najbardziej istotnym polem działania organizacji nauczycielskiej ZNP WB stało się zachowanie tożsamości narodowej młodego pokolenia Polaków na obczyźnie, które polegało m.in. na organizacji kursów przedmiotów ojczystych, przekształcanych następnie w szkoły nauczania przedmiotów ojczystych. Starano się wprowadzić jednolity program nauczania oraz odpowiednią kadrę nauczycielską. Z inicjatywy Zrzeszenia utworzono Wydział Oświaty i Wychowania, którego zadaniem była koordynacja poczynań oświatowych w zakresie szkolnictwa sobotniego. Na wniosek nauczycieli powstał Fundusz Oświaty Polskiej Zagranicą, nawiązujący do tradycji Daru Narodowego 3 Maja w Polsce przed II wojną światową (Radzik, 1991, s. 52).

Pierwszą polską szkołą przedmiotów ojczystych utworzoną w 1948 roku z inicjatywy Koła ZNP WB była szkoła sobotnia w Edynburgu, która powstała na skutek przekształcenia istniejących od 1945 roku kursów przedmiotów

ojczystych w szkółkę. Początkowo nauka odbywała się w bursie dla chłopców (5 Royal Terrace) dwa razy tygodniowo po trzy godziny.

W pierwszym roku szkolnym uczęszczało na kursy 40 dzieci. Uczniowie podzieleni zostali na cztery grupy wiekowe:

1. Dzieci od 6–10 lat (klasy I–IV szkoły powszechnej);
2. Dzieci od 10 do 12 lat (klasy V–VI szkoły powszechnej);
3. Dzieci od 12 do 14 lat (klasy I–II gimnazjum);
4. Młodzież powyżej lat 14 (wyższe klasy gimnazjum, I klasa licealna) (Zamecka-Zalas, 2022b, s. 86).

Wszystkie dzieci dobrze mówiły po polsku, a naukę prowadzili nauczyciele z pełnymi kwalifikacjami i doświadczeniem. Początkowo nie było żadnych środków na prowadzenie szkoły, a cały ciężar finansowy związany z prowadzeniem szkoły spadł na miejscowe Koło. Z czasem uzyskano poparcie Zarządu Głównego ZNP WB, który przekazał podręczniki oraz subwencje z Funduszu Oświaty Polskiej Zagranicą. Opłaty rodziców były niewielkie, ponieważ wielu z nich było bez pracy albo nie byli przyzwyczajeni do uiszczania takich opłat. W roku szkolnym 1949/1950 uczęszczało do szkoły polskiej w Edynburgu 51 dzieci. Z czasem liczba uczniów wzrosła, a naukę przeniesiono do Domu Kombatanta. Na wsparcie kursów Zrzeszenie uzyskało zasiłek w wysokości 130 funtów od Funduszu Oświaty Polskiej Zagranicą, który powstał z inicjatywy nauczycieli i nawiązywał do Daru Narodowego 3 Maja w Polsce przed wojną. Utrzymanie tych kursów uznano za najwyższy cel organizacji (Zamecka-Zalas, 2022b, s. 87).

W 1948 roku Zrzeszenie Nauczycieli Polaków Zagranicą w Wielkiej Brytanii przekształciło się w Zrzeszenie Nauczycieli Polaków Zagranicą (dalej: ZNPZ) – organizację obejmującą swym zasięgiem wiele krajów osiedlenia Polaków na świecie.

Na Walnym Zjeździe 3 lipca 1948 roku podjęto szereg uchwał, ale sprawą najważniejszą była kwestia oświaty polskiej i rozwój sieci szkół przedmiotów ojczystych. W tym celu podjęto współpracę z organizacjami społecznymi, takimi jak: Stowarzyszenie Polskich Kombatantów, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci i Młodzieży, Związek Harcerstwa Polskiego itp. Efektem tej współpracy było powstanie Tymczasowego Komitetu Nauczania Przedmiotów Ojczystych, który przekształcił się w Komisję Nauczania Przedmiotów Ojczystych, afiliowaną przy Radzie Kulturalno-Oświatowej Zjednoczenia Polskiego (Zamecka-Zalas, 2022b, s. 87).

W skład komisji weszli: przewodniczący Michał Gołowski (ZNPZ), wiceprzewodniczący – Tadeusz Offert (TPDiM), sekretarz – Wacław Kurowski (SPK), skarbnik Kazimierz Obtulowicz (ZHP) oraz członkowie (Zamecka-Zalas, 2022b, s. 87).

Z końcem 1949 roku ZNPZ zaczęło myśleć o założeniu następnej polskiej szkoły. W 1950 roku nauczycielka Celina Mikołajczak przeprowadziła w domu harcerzy pierwszą lekcję języka polskiego z grupą 5 dzieci. Był to początek pracy Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Stefana Żeromskiego, jak również początek

działalności nowo tworzących się tego typu szkół w Londynie (Adamiak-Pawelec, 2012, s. 9). Drugą szkołę w Londynie otwarto w świetlicy parafialnej przy kościele polskim na Devonian Road – Szkołę Przedmiotów Ojczystych im. Matki Boskiej Częstochowskiej, gdzie uczyli Julia Masłoniowa oraz ks. proboszcz Narcyz Turulski (Zamecka-Zalas, 2023, s. 169).

Kolejną szkołą, która rozpoczęła działalność w Londynie w 1950 roku, była Polska Szkoła Przedmiotów Ojczystych im. T. Kościuszki na Elingu, gdzie 19 dzieci uczęszczało na zajęcia do lokalu parafii polskiej w domu oo. Benedyktynów „Homefield Social Club” na St. Stephen’s. Avenue. Uczyli w niej Jadwiga Chwalibowska oraz ks. kanonik Adam Wróbel (Zamecka-Zalas, 2018, s. 206).

Głównym celem szkoły było [...] *utrzymanie polskości, zapewnienie dzieciom i młodzieży podstaw jęz. polskiego w czytaniu i piśmie oraz przekazanie prawdziwych danych o polskiej historii i geografii* (Staniaszek, i in., 2010, s. 6), [...] *wpojenie uczniom miłości do Polski, polskiej kultury i tradycji oraz wychowanie młodego pokolenia człowieka, który będzie dumny ze swojego pochodzenia, a jednocześnie będzie wartościowym obywatelem kraju zamieszkania* (Harasimow, 2003, cyt. za: Podhorodecka, 2003, s. 238).

Zrzeszenie podejmowało starania, by tego rodzaju szkoły zorganizować we wszystkich dzielnicach Londynu. Zdawano sobie sprawę, iż nadszedł najwyższy czas na zbudowanie alternatywnego systemu oświaty uzupełniającej (Zamecka-Zalas, 2022b, s. 88).

W 1951 roku w Wielkiej Brytanii działało 15 kół ZNPZ. Pięć znajdowało się w Londynie, Glasgow, Edynburgu, Birminhgham i Bradford (Zamecka-Zalas, 2022b, s. 88).

W 1951 roku Jan Płatos – prezes londyńskiego koła ZNPZ opracował program nauczania dla szkoły polskiej na obczyźnie. Program ten oparty był o przedwojenne programy szkoły powszechnej. Rozesłany został do kół ZNPZ w celu uzyskania dalszych opinii. Rok później został zakupiony również dla szkół polskich w Niemczech („Orzeł Biały”, 1951, s. 6; „Nauka i Wychowanie”, 1969, s. 10–13).

W 1952 roku w całym kraju zarejestrowanych było 68 szkół nauczania przedmiotów ojczystych. W placówkach tych nauczano 140 nauczycieli, a liczba uczniów wynosiła 1225. W 1952 roku Zrzeszenie prowadziło samodzielnie 14 szkół. Szkoły zakładane przez Zrzeszenie często przechodziły pod opiekę innych organizacji, takich jak Stowarzyszenie Polskich Kombatantów czy Polska Macierz Szkolna, co było zgodne z zasadami Zrzeszenia (DPiDZ, 1952, s. 3).

Z inicjatywy Zrzeszenia Rada Ministrów 28 kwietnia 1953 roku uchwaliła powołanie Wydziału Oświaty i Wychowania, czyli instytucji, która z ramienia Ministerstwa dla Spraw Obywateli Polskich na Obczyźnie miała koordynować działania oświatowe w zakresie szkolnictwa sobotniego. W kolejnych latach działalność ZNPZ w zakresie organizacji szkół sobotnich wciąż się rozszerzała, a liczba członków wzrastała. W 1954 roku Zrzeszenie posiadało 20 Kół i liczyło 397 członków. W 1954 roku powstało kilkadziesiąt szkół sobotnich. Podczas XII Walnego Zjazdu ZNPZ w Londynie w 1954 roku, na wniosek Marii

Duszowej, przyjęto w formie uchwały opracowane przez nią zasady współpracy nauczycieli szkół sobotnich z organizacjami opiekuńczymi oraz rodzicami. Zasady te przedstawiono komisji, która składała się z przedstawicieli organizacji oświatowych, takich jak: SPK, PMS, TPDiM, ZHP oraz ZNPZ. Zasady zostały zaakceptowane przez ww. organizacje i przyjęte przez Komisję Nauczania Przedmiotów Ojczystych przy Radzie Kulturalno-Oświatowej Zjednoczenia Polskiego. Zgodnie z uchwałami Zjazdu ZNPZ z 1955 roku zawarto umowę o współpracy z Polską Macierzą Szkolną, która przygotowywała edycję czytanki dla dzieci autorstwa Ewarysta Hołdanowicza. Z kolei Zrzeszenie wydało w tym czasie program nauczania w szkołach przedmiotów ojczystych, w opracowaniu Celiny Mikołajczakowej (Zamecka-Zalas, 2022b, s. 90).

ZNPZ współpracowało z różnymi organizacjami społecznymi. W porozumieniu ze SPK i PMS utworzono funkcję inspektora szkolnego, który miał nadzorować pracę szkół języka ojczystego. Teren Wielkiej Brytanii podzielono na tzw. rejonowe inspektoraty, wyodrębniając następujące rejonu: Londyn Południowy, Leicester, Staford, Leeds, Lancaster, Manchester i Szkocja (Zamecka-Zalas, 2022b, s. 90).

Zrzeszenie współpracowało również ze Związkiem Polskich Klubów Sportowych. Nauczyciele uczący w szkołach sobotnich organizowali turnieje mistrzowskie i kluby młodzików. W celu unormowania stosunku organizacji opiekujących się szkołami sobotnimi wobec nauczycieli pracujących w tych szkołach ZNPZ opracowało w 1954 roku dokument pod nazwą *Postulaty dotyczące pracy nauczycieli w szkołach przedmiotów ojczystych*. Ustalenia te były ważne dla ochrony praw nauczycieli i dla dobra szkół, ponieważ nie zawsze działacze organizacji społecznych uznawali podmiotowość nauczycieli (Radzik, 1992, s. 82).

Podczas XVIII Zjazdu Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego Zagranicą, który odbył się 20 marca 1966 roku w Londynie, Zarząd przedstawił m.in. aktywność w opracowywaniu programów nauczania przedmiotów ojczystych, utworzeniu Funduszu Oświaty Polskiej Zagranicą, Komisji Nauczania Przedmiotów Ojczystych, Polskiej Macierzy Szklonej oraz Wydziału Oświaty i Wychowania (Radzik, 1992, s. 85).

Zrzeszenie organizowało liczne konferencje. Jedną z nich była zorganizowana w 1966 roku konferencja w sali parafialnej przy Devonian Road, z udziałem 150 osób. W większości byli to kierownicy szkół ojczystych. Podczas wydarzenia referaty wygłosili m.in.: prof. Marian Kukiel – *Uwagi o nauczaniu historii na emigracji*, Ignacy Płonka – *Problemy wychowania narodowego na obczyźnie*, Czesław Czapliński – *Rola nauczyciela w życiu społecznym na emigracji*. Kolejna konferencja odbyła się w 1967 roku w Manchesterze, a przewodniczył jej Czesław Czapliński. W 1968 roku Zrzeszenie zorganizowało konferencję w lokalu Instytutu im. gen. Sikorskiego w Londynie na temat nauczania geografii w szkołach przedmiotów ojczystych. Główną prelegentką była prof. Zofia Hołub-Pacewiczowa z Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, która wygłosiła referat pt. *Nauczanie geografii Polski na obczyźnie* (Radzik, 1992, s. 87–90).

Koło ZNPZ w Londynie organizowało kursy nauczycielskie dla osób, którym wykształcenie ogólne umożliwiało podjęcie pracy nauczycielskiej w szkołach języka ojczystego. Informacje dotyczące kursów ogłaszano m.in. na łamach czasopisma „Wychowanie Ojczyste”. Kurs trwał dwa lata i był podzielony na dwa poziomy: przedszkolny i szkoły powszechnej. Kurs obejmował 40 dwutygodniowych lekcji z następującym podziałem na przedmioty:

- a. 6 lekcji historii wychowania;
- b. 10 lekcji psychologii, w tym 6 lekcji psychologii dziecięctwa;
- c. 6 lekcji pedagogiki i dydaktyki;
- d. 18 lekcji nauczania dla grupy przedszkolnej (oddzielnie);
- e. 18 lekcji metodyki nauczania dla grupy szkoły powszechnej.

W 1959 r. w Huddersfield zorganizowano Studium Pedagogiczne dla kandydatów na nauczycieli. Zajęcia trwały dwa lata i obejmowały wykłady z pedagogiki, historii wychowania, psychologii, metodyki nauczania religii, języka polskiego, historii, geografii, higieny, kultury polskiej oraz organizacji szkolnictwa polskiego i angielskiego na obczyźnie. Zarząd Główny ZNPZ starał się, aby absolwenci Studium Pedagogicznego mogli podejmować studia na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie (PUNO).

W 1962 roku utworzono Ognisko Pedagogiczne – ośrodek szkoleniowo-informacyjny, którego zadaniem była pomoc i nauczycielstwu, i rodzicom („Wychowanie Ojczyste”, 1962, s. 28).

Postulaty zorganizowania studiów pedagogicznych na Polskim Uniwersytecie Na Obczyźnie Zrzeszenie wysuwało już od połowy lat 50., ale dopiero w 1974 roku władze PUNO wyraziły zgodę na otwarcie Studium Pedagogicznego, a w 1976 roku rozpoczęto zajęcia. Z czasem studenci mogli uzyskać tytuł magistra pedagogiki (DPiDZ, 1974/1976, s. 3; „Wiadomości Nauczycielskie”, 1983, s. 2).

Podczas XIX Walnego Zjazdu Zrzeszenia, który odbył się w Londynie w Domu Kombatanta z udziałem 51 delegatów, apelowano m.in. do rodziców o pomoc w tworzeniu przedszkoli polskich, do organizacji społecznych o harmonijną współpracę w organizowaniu i prowadzeniu szkół przedmiotów ojczystych, do ogółu nauczycielstwa o wspieranie inicjatyw sportowych wśród młodzieży. Uchwalono stworzenie Funduszu Wydawniczego, z którego finansowano by wydawnictwa Zrzeszenia.

Pod koniec lat 60. działalność ZNPZ nadal koncentrowała się na trzech zasadniczych dziedzinach: konferencjach nauczycielskich, wydawnictwach oraz kursach.

W 1976 roku w Londynie odbył się XIII zjazd ZNPZ. W uchwale w sprawie oświaty i wychowania jego uczestnicy podkreślili potrzebę unowocześnienia podręczników szkolnych i dostosowywania ich do aktualnych potrzeb. Zaapelowano do wydawnictw na emigracji o wzmocnienie ruchu wydawniczego.

W lutym 1978 roku w Londynie zorganizowano Ogólny Zjazd Polaków w Wielkiej Brytanii. Jedną z uchwał zjazdu stwierdzała m.in.: *Szkoły i punkty*

nauczania przedmiotów ojczyznych winny być utrzymane za wszelką cenę w dotychczasowej ilości, wysilek winien iść w kierunku niedopuszczenia do dalszego spadku uczniów w szkołach. Lepsze wyposażenie szkół w pomoce naukowe wpłynie na podniesienie poziomu nauczania i zwiększenia ich atrakcyjności. Akcja kształcenia i dokształcania nauczycieli dla potrzeb szkoły ojczyznej jest niezbędnym warunkiem podniesienia poziomu pracy szkoły („Wiadomości Nauczycielskie”, 1978, s. 3).

Współpraca ZNPZ z Polską Macierzą Szkolną oraz Stowarzyszeniem Polskich Kombatantów układała się bardzo dobrze. Służyły jej konferencje inspektorów szkolnych. Bardzo ważną była konferencja z 1982 roku, w której wzięli udział prezesi organizacji oświatowych: Czesław Czaplński (ZNPZ), Ryszard Gabrielczyk (PMS) i Zygmunt Szadkowski (SPK). Podczas konferencji zastanawiano się nad poprawą efektywności pracy inspektorów szkolnych. Podkreślano też konieczność częstego wizytowania szkół sobotnich przez inspektorów, udzielania nauczycielom pomocy metodycznej, organizowania konferencji nauczycielskich, stałego kontaktu z duszpasterstwem polskim oraz organizowania festiwalu, kolonii itp. (ASPK, b. sygn., b. p.).

W 1983 roku podczas konferencji inspektorów szkolnych w POSK-u dokonano oceny stanu szkolnictwa ojczyznego na terenie Wielkiej Brytanii. Ze sprawozdań wynikało, iż istniało wówczas 71 szkół, do których uczęszczało 3312 uczniów, nauczanych przez 383 nauczycieli (AZNPZ, b. sygn., b. p.; Krystyn, 1983, s. 5–6).

W 1985 roku istniało 67 szkół, do których uczęszczało 3121 uczniów, kształconych przez 379 nauczycieli. W 46 rocznicę istnienia ZNPZ 14–15 marca 1987 roku odbył się w Londynie XXVI Walny Zjazd ZNPZ. Działalność organizacji podsumowana została przez prezesa zrzeszenia Czesława Czaplńskiego. Premier Rządu RP na uchodźstwie prof. Edward Szczepanik podziękował Zrzeszeniu za wkład, jaki wniosło w życie społeczności polskiej na emigracji. Szczególne podziękowania złożył na ręce długoletniego prezesa tej organizacji Czesława Czaplńskiego – *Dwadzieścia lat prezesury p. Czaplńskiego zasługuje na specjalne uznanie* („Wiadomości Nauczycielskie”, 1987, s. 3–15).

W 1988 roku Zrzeszenie współorganizowało konferencję kierowników szkół przedmiotów ojczyznych w Szkole Towarzystwa Przyjaciół Dzieci i Młodzieży, na Clapham, kierowanej przez Ludwika Maika. Zainteresowanie zebranych skupiło się na zagadnieniach związanych z reformą programów nauczania oraz egzaminami maturalnymi z języka polskiego, przeprowadzanymi na nowych zasadach. Dekadę lat 80. zakończył XXVII Walny Zjazd Zrzeszenia, który odbył się 2 lipca 1989 roku w Londynie. Podczas zjazdu dokonano wyboru nowych władz, ponieważ w lutym 1989 roku z funkcji prezesa zrezygnował Czesław Czaplński (otrzymał tytuł Honorowego Prezesa), przekazując ster Wandzie Dziedzic. Podczas dyskusji omawiano zmiany programowe w szkolnictwie angielskim, egzaminy GCSE i „A” level z języka polskiego oraz potrzebę utworzenia centrum egzaminacyjnego dla uczniów z Londynu (Radzik, 1992, s. 112–113).

WNIOSKI

Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego Zagranicą przejawiało aktywność w tworzeniu szkół przedmiotów ojczystych, tzw. szkół sobotnich. Placówki te wychowywały młodych Polaków zgodnie z polską tradycją, kulturą i językiem oraz zasadami religii chrześcijańskiej.

Ponadto Zrzeszenie opracowywało i unowocześniało programy nauczania, kształciło kadrę nauczycielską poprzez organizowanie studiów pedagogicznych i kursów. Prowadziło działalność wydawniczą w zakresie fachowych wydawnictw pedagogicznych i organizowało konferencje pedagogiczne. ZNPZ utworzyło również Fundusz Oświaty Polskiej Zagranicą, było inicjatorem Komisji Nauczania Przedmiotów Ojczystych, Polskiej Macierzy Szkolnej oraz Wydziału Oświaty i Wychowania. Praktyczne wszystkie koncepcje oświatowe na terenie Wielkiej Brytanii po II wojnie światowej inicjowane były przez Zrzeszenie lub z jego współudziałem.

Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego do chwili powstania Polskiej Macierzy Szkolnej było jedyną polską organizacją działającą wyłącznie na polu oświaty. Działalność ZNPZ w zakresie wspierania polskich szkół przedmiotów ojczystych prowadzona była dzięki siłom społecznym i zaangażowaniu ludzi, dla których jedynym zyskiem była satysfakcja z dobrze spełnionego obowiązku.

Wszystkie te działania były możliwe dzięki setkom ofiarnych nauczycieli. Wśród nich byli m.in.: Wilhelm Nowicki, Władysław Donigiewicz, Feliks Jaworski, Mieczysław Giergielewicz, Stefan Józwa, Stanisław Maj, Wanda Dziedzic, Czesław Czaplinski. Dzięki nim powstały zorganizowane formy pracy oświatowej na obczyźnie. To oni kosztem własnego czasu wolnego walczyli o polskość duszy polskiego dziecka.

Nie sposób streścić wszystkich zasług tej organizacji, które przyczyniły się do zachowania przez kolejne pokolenia Polonii brytyjskiej – głównie dzieci i młodzieży – związku z polskością oraz rozwoju polskiej kultury i nauki na emigracji.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane:

- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1947, nr 78.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1952, nr 58.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 5 XI 1974, 18 X 1976.
- „Nauka i Wychowanie” 1969, nr 15.
- „Orzeł Biały” 1951, nr 4.
- „Wiadomości Nauczycielskie”, grudzień–maj 1983.
- „Wychowanie Ojczyste” 1962, nr 6.

Dąbrowski J. (1946), *W sprawie zmiany programów nauczania*, „Wiadomości Nauczycielskie” nr 4–6.

Donigiewicz W. (1946), *Drogi oświaty, na uchodźstwie*, „Wiadomości Nauczycielskie” nr 4–6.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (DzURP), Londyn 31 VII 1943, nr 7.

DzURP, Londyn 15 XII 1944, nr 15, cz. II.

Krystyn L. (1983), *Organizacja i cele szkolnictwa polskiego w Wielkiej Brytanii*, „Wychowanie Ojczyste” nr 1.

Projekt reformy szkolnictwa polskiego, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1947, nr 86.

Sprawy nauczycielskie: Kurs pedagogiczny, „Wychowanie Ojczyste” 1956, nr 3.

Uchwały Polaków w Wielkiej Brytanii. Polskość młodego pokolenia, „Wiadomości Nauczycielskie” 1978, nr 59.

XXXVI Zjazd Nauczycielstwa Polskiego Zagranicą, „Wiadomości Nauczycielskie” 1987, nr 77.

Z uchwał Walnego Zjazdu Związku Nauczycielstwa Polskiego z 11 i 12 lipca 1946 r. w Glasgow, „Wiadomości Nauczycielskie” 1946, nr 1–3.

Zasady organizacji szkolnictwa polskiego formuluje Komitet dla spraw Oświaty Polaków w wielkiej Brytanii, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1947, nr 97.

Źródła archiwalne:

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Zbiór akt polskich władz emigracyjnych w Londynie 1939–1946,teczka 9.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Zrzeszenie Nauczycieli Polskich w Wielkiej Brytanii, 220/25/2, k. 3.

Archiwum Stowarzyszenia Polskich Kombatantów (ASPK), Zespół: Sprawozdania i korespondencje, [b. sygn.], Protokół z posiedzenia Prezesów organizacji opiekuńczych Londyn 24 VIII 1982.

Archiwum Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego Zagranicą (AZNPZ), Protokoły Zarządu Głównego od 6 marca 1941 r. do 7 listopada 1983 r., [b. sygn.] Protokół z zebr. ZG ZNPZ, 7 XI 1983 r.

Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPMS), Zespół: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), A. 19. I, t. XI, s. br.

Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie (IPMS), Zespół: Ministerstwo WRiOP, sygn. A 19.I/7, *Sprawozdanie z działalności Urzędu Gen. Broni Józefa Hallera za czas od 15 sierpnia 1940 do 15 marca 1941*.

Jednodniówki jubileuszowe:

Staniaszek N., Bniński M., Rumun A., Ryland A. (2010), *60 lat Polskiej Sobotniej Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. T. Kościuszki. Ealing, London UK, Polish Parnt's Association, Londyn*.

Opracowania i artykuły:

Adamiak-Pawelec E. (2012), *Leksykon nauczycieli polskich szkół przedmiotów ojczystych w Londynie w latach 1950–2010*, Lublin: Norbertinum.

Chmielewski W. (2013), *Przygotowanie kadr oświatowych na uchodźstwie w latach 1941–1948*, Warszawa: Wydawnictwo PAN.

Harasimow A. (2003), *Szkoła im. T. Kościuszki – Ealing*, w: A. Podhordecka (red.), *W służbie oświacie. 50 lat Polskiej Macierzy Szkolnej 1953–2003*, Londyn: Polska Macierz Szkolna.

Hrabyk K. (1973), *Polska emigracja polityczna. Historia Rady Jedności Narodowej*, Warszawa.

Radzik T. (1991), *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii po drugiej wojnie światowej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Radzik T. (1992), *Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego Zagranicą w latach 1941–1991*, Lublin: Agencja Wydawniczo-Handlowa AD.

Zamecka-Zalas O. (2018), *Rola rodziców i szkoły w edukacji dzieci na emigracji na przykładzie Polskiej Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Tadeusza Kościuszki w Londynie*, „Wychowanie w Rodzinie” t. XVIII (2/2018).

Zamecka-Zalas O. (2022a), *Nauczyciele w systemie organizacji polskiego szkolnictwa sobotniego w Wielkiej Brytanii po drugiej wojnie światowej*, „Roczniki Pedagogiczne” Tom 14 (50), nr 1.

Zamecka-Zalas O. (2022b), *Polskie szkoły przedmiotów ojczystych w Wielkiej Brytanii*, Kielce: Wydawnictwo UJK w Kielcach.

Zamecka-Zalas O. (2023), *Kształtowanie tożsamości narodowej młodego pokolenia w warunkach emigracji w Polskiej Szkole Przedmiotów Ojczystych im. Matki Boskiej Częstochowskiej w Londynie*, „Wychowanie w Rodzinie” t. XXX (3/2023).

The role of the Polish Teachers' Association in Great Britain in the organization of schools teaching subjects related to the homeland

Summary

Aim: The aim of this article is to present the role played by the émigré organisation, the Polish Teachers' Association in Great Britain, in the establishment and operation of schools teaching subjects related to the homeland.

Methods: The research employed a monographic method, a critical analysis of documents and existing literature in this field. The techniques used herein included an internal and external formal analysis of documents.

Results: Based on the research conducted, the activities of the Polish Teachers' Association in Great Britain in the process of organising the foundations of Polish education in exile, and in particular Polish schools teaching native subjects, were presented. The education of the younger generation in their native language and the training of teaching staff in exile were the primary tasks of Polish educational circles in Great Britain after the Second World War.

Conclusions: The Association of Polish Teachers in Great Britain played a huge role in establishing schools teaching native subjects, developing and modernising curricula, training teaching staff, and organising scientific and educational conferences and courses. In addition, it published educational journals, which provided substantive and methodological support for teachers. On the initiative of the Association, the first native language school was established in Edinburgh.

Keywords: Emigration, native education, native subject schools, the Polish Teachers' Association.